

ŞİA'DA İMAMET MESELESİ VE EGEMENLİK

Cansu Kaymal¹

Öz

Diğer inanç sistemleri gibi İslam dini içinde de zamanla bazı farklı yollar oluşmuştur. Bu yollar mezheplerdir. Dinler ve mezhepler toplumların kültürlerine ve siyasal anlayışlarına yansır ve böylece toplumların liderlik ve egemenlik anlayışlarına şekil verir. İslam anlayışının da Müslüman toplumlara şekil veren bir egemenlik ve siyasal kültürü vardır. İslam'ın farklı mezheplerine inanan toplumların kurduğu devletler, mezheplerinin getirdiği inanç doğrultusunda bir egemenlik anlayışına sahip olmuşlardır. İslam dininin mezheplerinden biri olan Şia da, imamet inancı nedeniyle, kendine has bir egemenlik anlayışına sahiptir. Şia mezhebinin egemenlik anlayışının farklılığı, liderliğin, ümmetin seçimine bırakılmaması gerektiğine, liderliğin tanrısal bir hükümle geldiğine ilişkin inançtan kaynaklanmaktadır. Şia'da lider, Hz. Ali'nin soyundan gelen imamdır ve ilmi, ismeti, fazileti gibi nedenlerden dolayı otoritesi sorgulanamaz. Bu makalenin amacı, Şia'daki imamet meselesini ve Şia'nın egemenlik anlayışını açıklamaktır. Makale, İslam dininin bir mezhebi olan Şia'nın ortaya çıkışı ve inanç felsefesi, kollara ayrılması ve Şia'nın bazı fırkaları ve nihayet Şia'nın siyasal anlayışı ile bu anlayışın egemenlik biçimine nasıl yansıdığı üzerine bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Mezhepler, İslam, imamet, Şia, egemenlik.

The Imamate Issue in Shia and Sovereignty

Abstract

Some different paths occurred also in Islamic religion like other belief systems over time. These different paths are sects. Religions and sects reflect in the cultures and political understandings of societies and thus shape understanding of leadership and sovereignty of societies. Islamic understanding too, has a sovereignty and political culture that gives a shape Muslim societies. The states established by societies that believe in different sects of Islam have acquired an understanding of sovereignty in the direction their sect's beliefs. Shia, on of the secst of Islamic religion has a unique understanding of sovereignty because of imamate belief. The difference of the Shia sect's sovereignty stems from the belief that the leadership shouldn't be left to the election of the ummah and that the leadership has come with a divine provision. The leader in Shia is the imam from Ali's progeny and his authority can not be questioned for reasons such us wisdom, innocence, virtue. The purpose of this article is to explain the imamate issue in Shia and the understanding of Shia'a sovereignty. The article is about the emergence of Shia, a sect of Islamic religion and the philosophy of the belief, the division of the arms, and some parties of Shia and finally Shia's political understanding and, how this understanding has reflected the form of sovereignty.

Key Words: Sects, Islam, imamate, Shia, sovereignty.

¹ İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi,
kaymal.cansu@gmail.com

GİRİŞ

Şiilik, Sünnilik ile beraber İslam dininin iki ana mezhebinden biridir. Bu mezhepler, ilk olarak, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra, halefinin kimin olacağı konusundaki siyasi tartışma sonucunda ortaya çıkmıştır. Sünniler, Hz. Muhammed ölmeden evvel halefini seçmediğine, bunun için, halefinin seçilmesi gerektiğine inanmışlardır. Şiiler ise, Hz. Muhammed'in halefinin Hz. Muhammed'in ailesinden, kanından olan biri olması gerektiğine inanmışlardır. Şii inancına göre, Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve damadı olan Hz. Ali, Peygamber'in vefatından sonra, O'nun yerine geçebilecek tek kişidir (Onat 1997: 81-82). Şia bu düşünce nedeniyle ilk üç İslam halifesinin meşruiyetini inkâr eder.

Mezheplerin ortaya çıkışı aslında siyasi nedenlere dayanmaktadır. Şia'nın tam manasıyla siyasi bir boyut kazanması, Hz. Hüseyin'in, Emevi Devleti hükümdarı Yezid tarafından Kerbelâ olayında vahşi bir şekilde katledilmesine koşut olarak gelişmiştir. Günümüzde Kerbelâ kavramı, Hz. Muhammed'in kızı Fâtima'dan torunu Hz. Hüseyin'in türbesinin bulunmasından dolayı Irak'ta bir şehir mânâsını çağrıştırır. Ancak, Kerbelâ'nın İslam tarihindeki şöhreti, Hz. Ali'nin Fâtima'dan olan küçük oğlu Hz. Hüseyin'in kardeşleri ve aile fertleriyle birlikte, Emevi halifesi Yezid bin Muaviye'nin

Kûfe valisi Ubeydullah bin Ziyad'ın birliklerince çölde on gün susuz bırakılarak katledilmesi ve mezarlarının burada bulunmasından kaynaklanır. Bu hâdise Ehl-beyt'e sevgi ve hürmet hisleriyle dolu tüm Müslümanların kalbinde onulmaz yaralar bıraksa da, sebepleri ve doğurduğu sonuçlar bakımından siyasi bir olay olarak değerlendirilmelidir (Özarlan 2016: 52).

Hz. Muhammed'in ve dolayısıyla Hz. Ali'nin neslinden gelenlerin, Emeviler ve Abbasiler tarafından gördükleri zulüm, Şia inancına sahip olanlar nezdinde, devlet kurumunun itibarını azaltmıştır (Üstün 1993: 375). Ehl-i Sünnet anlayışında Hz. Muhammed'in vefatından sonra seçimle, İslam ümmetinin ekseriyetinin isteğiyle bir halifenin seçilip, devleti yönetmesi anlayışı varken, Şii düşüncesinde Hz. Ali'nin neslinden olan, nas ile tayin olmuş bir imamın hem dünyevi hem ruhani işleri düzenleme ve yeryüzündeki nizamı sağlaması gerektiğine dair bir inanç vardır. Bunun için, Sünnilikte "hilafet", Şia'da ise "imamet" meselesi söz konusudur (Onat 1992: 89).

Hz. Ali soyundan gelen önderliğe, liderliğe olan inanç, imama kayıtsız şartsız itaat zorunluluğu ve aksinin küfür sayılması, dini hükümleri ihtiva etmeyen devletlerin ve onların yasalarının meşru görülmemesi, Şia inanç sistemini siyasi bakımdan incelemeye, araştırmaya ve bu inanç sistemindeki

egemenlik anlayışını, günümüz modern, demokratik hukuk devleti yapısının egemenlik anlayışıyla karşılaştırmaya değer kılmıştır. Nitekim hâlihazırda Ortadoğu'nun en büyük devletlerinden biri sayılan İran İslam Cumhuriyeti siyaset, idare, hukuk sistemini büyük ölçüde Şii öğretilerine göre düzenlemiştir.

Bu çalışmada ilk olarak, Şia'nın kavramsal tanımı üzerinde durulacak ve ortaya çıkışı üzerine farklı görüşlere yer verilecektir. İkinci bölümde, öncelikle Şia'daki bölünmelerin nasıl gerçekleştiği ele alınacak, sonrasında ise, bu bölünmeler sonucu ortaya çıkan ve halen varlığını devam ettiren fırkaların bazılarında kısaca bahsedilecektir. Üçüncü bölümde, Şia' da imamet meselesi açıklanacak, Şia'da imamların otoritelerinin kaynaklarının neler olduğuna değinilecektir. Son bölümde ise Şia'da egemenlik anlayışı, Ayetullah Humeyni'nin uygulamalarından ve İran İslam Cumhuriyeti'nden yer yer bahsedilerek ele alınacaktır.

1.ŞİA'NIN TANIMI, ORTAYA ÇIKIŞI VE BÖLÜNMESİ

1.1. Şia'nın Tanımı ve Ortaya Çıkışı

Arapça ş-y-a kökünden türetilmiş olan Şia kelimesi sözlükte; yayılmak, benzer, taraftar, arkadaş, yardımcı, grup ve birbirine uyan topluluk gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Şia kelimesi ilk dönemlerde “şiatü'r-racül” şeklinde taraftar ve arkadaş

anlamında kullanıldığı için Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılmasını isteyenlere “şiatü Osman”; Hz. Ali'nin tarafında yer alanlara da “şiatü Ali” veya “eş-şiatü'l-Aleviyye” denilmiştir (Kurt 2011:6).

Terim olarak, Şia, Hz. Muhammed'in vefatından sonra Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'in meşru halife olduğuna, halifelerin O'nun soyundan gelmesi gerektiğine inananlara verilmiş isimdir. Hz. Ali, yaşadığı dönemden itibaren, İslam kültür ve medeniyetinde derin iz bırakan bir kişidir. Hz. Ali'nin bu özelliği, onun şahsi bilgi birikimi ve İslam'a hizmetlerinden ziyade Hz. Muhammed'in amcasının oğlu olmasından kaynaklanmaktadır. Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed'e olan yakınlığı, O'nu, birçok Müslüman nezdinde, diğer sahabeden farklı bir yere getirmiştir. Bu düşünce tarzı, zamanla İslam ile alakası olmayan kültürlerin de etkisiyle, farklı ekoller yaratmıştır. Bu ekollerden bir kısmı, Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed'in vefatından sonraki imametinden/liderliğinden bahsederken, bir kısmı aşırılık yoluna giderek Hz. Ali'ye ilâhi özellikler atfetmiştir. İlk düşünceyi yani Hz. Ali'nin Hz. Muhammed tarafından nas ile tayin yoluyla O'nun yerine geçtiğini kabul edenler Şia'nın büyük bir bölümünü oluşturan “İmamiye” fırkası, Hz. Ali ve O'nun neslinden gelen imamların “hulûl” yoluyla imamlığını öne sürenler ise Gulât-ı Şia olarak bilinen aşırı Şii gruplardır. Bu gruplar, Hz. Ali'ye yönelik bu aşırı düşüncelerini, zamanla itikadi alana

taşımişlar ve bu inanç etrafında siyasi ve itikadi mezhepler oluşturmuşlardır (Özarslan 2016a:78-79).

Şia, Kerbelâ olayına kadar “tarafdar” anlamında kullanılmıştır. Kerbelâ olayından sonra ise Hz. Hüseyin’ i seven ve katledilmesine üzülen taraftarları ifade etmek üzere “firka” anlamında kullanılmıştır (Dumanoğlu 2000: 77).

Şia kavramı üzerine çeşitli tanımlar yapılmıştır. Şii âlimi Tabatabai Şia’nın “... Hz. Peygamber’in halefi olmanın Hz. Peygamber’in ailesinin özel hakkı olduğunu düşünen ve İslâmî ilimler alanında ve kültürde Ehl-i Beyt okulunu takip eden kimseler” olduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan Eş’arî Şia’yı “onlara, Ali’ye tabi olduklarından ve Resulullah’ın diğer ashabına takdim ettiklerinden Şia denmiştir” şeklinde tarif ederken, Şehristanî “onlar Ali’nin oğullarından başkasında olmaz; şayet olursa, ya zulümle ya da takiyye ile olur...” demiştir (Onat 1997:80). İbn Hazm’ın tarifi ise, daha kapsamlı ve açıklayıcıdır (Onat 1997:81):

“Şia ile aşağıdaki hususlarda görüş birliğine varan herkes, Müslümanların ihtilaf ettikleri başka konularda bunlara uymasalar bile Şiidir: Hz. Ali, Resulullah’tan sonra insanların en üstünüdür; kendisi ve sonra da çocukları halifelğe en layık kişilerdir. Zikrettiğimiz bu iki hususta başka türlü inanca sahip olanlar Şii değillerdir”

Şia, Hz. Muhammed zamanında Hz. Ali taraftarları diye isimlendirilen ve sonra da Hz. Ali’ye bağlılık gösterip onun imametini ileri sürenlerin teşkil ettiği Hz. Ali’nin fırkasıdır. Farklı tanımlardan yola çıkarak şu sonuca varılabilir (Mutlu 1995:15-16):

“Şia, Hz. Ali’nin Peygamberimizden sonra en üstün olduğuna inanan, Hz. Ali’nin tarafını tutan, Hz. Ali’nin bizzat Peygamberimiz tarafından halifelğe tayin olduğunu, onun vefatından sonra da halifelğin onun soyunun hakkı olduğunu savunan, imamların küçük ve büyük günahlardan korunmuş, yani masum olduklarını iddia eden ve Şia’nın Peygamberimiz zamanından beri varlığını savunanların teşkil ettiği topluluğun adıdır.”

Şia’nın doğuşu hakkında, zaman bakımından farklı görüşler mevcuttur. Bazı yazarlara göre, Şia, Hz. Muhammed’in sağlığında ortaya çıkmıştır, Hz. Muhammed’in vefatından sonra zuhur etmiştir. Yazarların çoğu, Şiiliğin, Hz. Muhammed’in vefatından sonra meydana çıktığını savunmuştur. Bu görüşe göre, Şiilik, diğer İslam mezheplerinin doğuşundan ayrı düşünülemez. Tarihçi İbn-i Haldun’a göre, Şiilik, Hz. Peygamber’in vefatından sonra, imamet meselesi üzerine ortaya çıkmıştır.

İbn Nedim ise, Hz. Ali ile Talha, Zübeyr ve Hz. Aişe arasındaki mücadele ile Şiiliğin ortaya çıktığı kanaatindedir (Ecer 2012).

Şia'nın ortaya çıkışıyla ilgili Şii yazarlar ve Şii olmayanlar arasında görüş ayrılıkları vardır. Şii anlayışının temelini Hz. Ali'nin Hz. Muhammed tarafından tayin edildiği görüşü oluşturur. Şiiler tarafından kabul edilen görüş, Şia anlayışının Hz. Muhammed'in sağlığında şekillenmeye başladığı, Hz. Muhammed'in vefatından sonra da bir mezhep olarak ortaya çıktığıdır. Bu görüşe göre ilk Şiiler arasında Ebu Zer, Selman el-Farisi, Ammar b. Yasir mevcuttur (Onat 1997: 81-83).

Şia'nın tanımı ve ortaya çıkışı hakkındaki görüşler ne kadar fazla olursa olsun, önemli olan Hz. Muhammed'in kendisinin halefi olarak Hz. Ali'yi tayin ettiğine, Hz. Ali ve O'nun soyundan gelen imamların doğal olarak halife olmaları gerektiğine ve onların günahsız olduğuna yani masumiyetine dair inançtır.

1.2.Şia'daki Bölünmeler ve Şia'nın Fırkaları

1.2.1.Şia'daki Bölünmeler

Şia anlayışının temelini oluşturan mesele, ümmete önderlik edecek "imam"ın kimin olacağına dair yani imamete dair görüş ayrılıklarıdır. İmametın ittifak ve seçimle olması gerektiğini savunanlar Muaviye'nin ve çocuklarının hilafetini kabul etmişlerdir.

Ancak imamet nas ile sabit olur diyenler Hz. Ali'den sonra görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bunlardan bir grup olan el-Keysanî'ler Muhammed bin el-Hanefiyye'nin nas ile imam olarak tayin edildiği görüşündedir. Bundan sonra ihtilaflar olmuş, bazıları onun ölmediğine, tekrar dönerek yeryüzünü adaletle dolduracağına inanırken, bazıları da öldüğünü ve imametın kendisinden sonra oğlu Ebu Haşim'e geçtiğini kabul etmişlerdir. Sonra bunlar ayrılarak, bazıları imametın Hz. Ali'den sonra birinden diğerine vasiyet yoluyla geçtiğini söylerken, bazıları da bir başkasına geçti demişler ve o bir başkasının kim olduğu hususunda da görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bunların hepsinin müşterek noktası, dinin bir adama itaat olduğu inancıdır. Mezheplerinin, bilâhare geleceği gibi, İslam hükümlerinin hepsini bir şahısta birleştirmişlerdir (Şehristani ? : 25).

Muhammed bin Hanefiyye'ye hilafetin nas ile sabit olmadığını ileri sürenler Hasan ve Hüseyin'in imametının nas ile sabit olduğuna ve onların dışındaki kardeşlerin imam olmasının mümkün olmadığına inanmışlardır. Sonra bu konuda da ihtilafa düşmüşler ve bazıları imamlığın Hasan'ın oğullarında devamını uygun görmüşlerdir. Bunlardan bir grup, İmam Muhammed'in geri döneceğini iddia ederken, bir diğer grup vasiyetin Hüseyin'in çocuklarında devamına inanmışlardır. Sonra Zeynel Abidin'e imamlığın nas ile geçtiğini ortaya koymuşlardır. Ondan sonra da görüş

ayrılığına düşerek Zeydîler de oğlu Zeyd'in imametini öne sürmüşler ve mezheplerine göre Fatima'nın soyundan gelenlerin bilgin, takva sahibi, cesur ve cömert olduklarında uyulması gereken imam olduğunu savunmuşlardır (Şehristani :25-26)

İmamiyye ise, Muhammed bin Ali el- Bakır'ın imamlığı hakkında nas bulunduğunu ileri sürmüştür. Sonra da Cafer bin Muhammed es Sadık'ın imamlığı hakkında vasiyet bulunduğunu iddia etmiştir. Sonra da İmam Cafer'in beş oğlu arasında görüş ayrılığına düşülmüştür. İmam Cafer'in beş oğlundan Muhammed'in imametine inananlar el-Amarîlerdir. İmam Cafer'in diğer oğlu İsmail'in imametini öne sürerek onun mehdî olduğuna inanalar İsmailîlerdir. Onikiler (İsna aşeriyye) imametini Ali Rıza'dan kendi oğlu Muhammed'e, ondan oğlu Ali'ye, ondan oğlu Hasan'a, sonra oğlu Muhammed el Gaim el-Muntazar'a devamını ön görürler ki bu da onikincisidir. Onun hakkında, diridir, ölmemiştir, dönecek ve zulüm dolu dünyayı adaletle dolduracak demişlerdir. Bazıları da imamlığı el-Hasan el-Askerî'ye devam ettirirken sonra kardeşi Cafer'in imamlığını söyleyerek onda durmuşlardır. İmametinin devamında, durmasında, ölümden sonra geri dönüşte, kaybolmasında ve kayıptan sonra geri dönüşte çok karışıklıklar olmuştur (Şehristani :26-27).

Söz konusu fırkaların hepsi, Şia çoğunluğu karşısında varlığını sürdürememiş, yok

olmuşlardır. Yalnızca Zeydiyye, İsmailiyye ve İmamiyye fırkaları varlıklarını sürdürmüşlerdir. Günümüzün İran İslam Cumhuriyeti ise, İmamiyye mezhebini resmi devlet ideolojisi olarak benimsemiştir (Tabatabai 1999: 70).

1.2.2.Şia'nın Fırkaları

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Şia'nın imamın kim olması gerektiği konusunda düşükleri ihtilaflardan dolayı çeşitli fırkaları oluşmuştur. Fakat çoğunluk on iki imamın imametini itikat etmiştir. "İmamiyye" adı verilen bu çoğunluk karşısında diğer fırkalar yok olup gitmiş, sadece Zeydiyye ve İsmailiyye varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Şia'nın asıl fırkaları hakkında farklı görüşler vardır. Bağdadi kitabında, Şia'nın asıl fırkalarına Zeydiyye, Keysaniyye ve İmamiyye diye üç fırka olarak tasnif etmiştir. Bağdadi, başta gulat olarak da bilinen aşırıları da Şia'nın kollarından saysa da sonrasında onların İslam'dan çıktıklarına kanaat getirmiş ve İslamî fırkalardan olamayacaklarını belirtmiştir (el-Bağdadi 2011: 21-23). En çok yayılma alanı bulan ve varlığını devam ettiren fırkalar Zeydiyye, İsmailiyye ve İmamiyye olduğu için bu fırkaları kısaca incelemekte yarar vardır.

1.2.2.1.Zeydiyye

İmam Seccad'ın vefatından sonra, şehit oğlu Zeyd'in imametine inananların fırkasıdır. Bunlar imamet, yalnız Hz. Fatima'nın çocuklarına ait olduğuna inanırlar. İmamet için ortaya atılan, âlim, dindar, cesur ve cömert olan her Fatima neslinden gelene itaat edilmesi gerektiğine inanırlar (Çağatay ve Çubukçu 1985: 58).

Zeydiyye, önceleri Zeyd ile birlikte ilk iki halife olan Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'i imamlardan saymışlardır. Daha sonra başka bir grup ilk iki halifenin adını imamlar listesinden silmiş ve imameti Hz. Ali'den başlatmışlardır. Bu fırkanın temel inançlar hakkındaki görüşlerde Mutezile'ye yakın olduğuna ve fıkıh boyutunda ise, Hanefilik ile aralarında pek farklılık olmadığına dair görüşler vardır (Tabatabai 1999: 72). Örneğin; bu fırka imamları peygambere yakın bir mertebede saymamıştır. Sadece Hz. Muhammed'in diğer insanlardan üstün olduğuna inanmışlardır. Hz. Muhammed'in sahabelerinden herhangi birini kâfirlikle itham etmemişlerdir. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'i, ağır şekilde suçlamamışlardır. Zeydiyye mezhebine inananlar, Hz. Muhammed'in vasiyetle beyan ettiği imamın isimle değil, sıfatla tayin edilmiş olduğuna inanmışlardır. Söz konusu sıfatların hepsi Hz. Ali'de mevcuttur. Bu sıfatlar, halifenin Hâşimilerden olması, âlim, cömert ve

kendisine itaat edilmesi için ortaya çıkmasını gerektirir (Uyar 2015).

1.2.2.2.İsmailiyye

Altıncı imam Ca'fer Sadık'ın vefatından sonra, aralarında küçük bir grup, İmam Ca'fer'in büyük oğlu İsmail'i imam olarak kabul etmiştir. Bu küçük grup, İsmailiyye mezhebini oluşturur. İsmail, Ca'fer es Sadık'tan sonra yedinci ve son imam olarak kabul edildiği için, ona itikat edenler Seb'iyye (Yedi İmamcılar) olarak anılır. Aynı zamanda İsmaililer, çağdaşlarınca Karmatî veya Batınî şeklinde de anılmışlardır. Ancak İsmaililer, kendilerini "Dava" ya da "Dava el-Hâdiye" olarak isimlendirmişlerdir (Oruç ? : 6)

İsmailiyye fırkası, İsmail'in, babası hayattayken öldüğüne inanmaz. Bu inanca göre, İsmail insanların başına geçip yeryüzünü adaletle dolduruncaya kadar ölmeyecektir, yani bu inanca göre mehdî, İsmail'dir. O kaimdir, çünkü babası, kendisinden sonra oğlunun imam olacağını belirtmiştir (Oruç ? : 6-7).

İsmailiyye felsefesine göre her zahir için bir batın vardır. Yani, görünen, açık olan her şey gizli bir mana da taşır (Tabatabai 1999: 72). Kur'an'ı da bu mantıkla yorumlamışlardır (Dumanoğlu 2000: 89). İsmailiyye felsefesine göre varlık âlemi Allah'ın hüccetinden (delilinden) uzak kalmaz ve bu delil "natık" yani konuşan ve "samit" yani susan olmak üzere ikiye ayrılır. Natık delil

Peygamber, samit de onun vasisi olan veli ve imamdır (Tabatabai 1999: 73).

Hüccetin esası yedi sayısı üzerine dönmektedir. Şeriatı kendisinde toplayan bir peygamber gönderildikten sonra sırasıyla yedi vasi gelir. Bunların yedincisi dışında hepsinin sadece vasilik makamı vardır. Yedincisi ise, nübüvvet, vesayet ve velayet makamlarının hepsine sahiptir. İsmailiyye'yi diğer mezheplerden ayırt eden temel nokta İsmaililer'in, İslam'ın zahiri kurallarını, bânîni şekilde yorumlamalarıdır. Ancak, bu yorumlar, dinin özünden uzaklaşılması tehlikesini de taşımaktadır (Tabatabai 1999: 75).

1.2.2.3. İmamiyye (İsna Aşeriyye)

Hilafetin on iki imamda olduğuna ve son İmam Muhammed bin Hasan el- Askeri' de bittiğine inanan fırka, İmamiyye diğer bir ismiyle İsna Aşeriyye fırkasıdır. İmamiyye fırkası, Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi imamet için tayin ettiğine kesin olarak inanmaktadır. Bu fırkaya inananlara göre, sonrasında ise Hz. Ali, Hz. Muhammed'in vasiyeti ile kendisinden sonraki imamları tayin etmiştir. Bu imamlar (Mutlu 1995: 28):

1. *Ali b. Ebu Tâlib*
2. *Hasan b. Ali*
3. *Hüseyin b. Ali*
4. *Ali Zeynelabidin b. Hüseyin*
5. *Muhammed Bakır b. Ali*
6. *Ca'fer as-Sadık b. Muhammed*
7. *Musa el-Kâzım b. Ca'fer*
8. *Ali er Rıza b. Musa*
9. *Muhammed et- Takiyy b. Ali*
10. *Ali el- Hadi en-Nakiyy b. Muhammed*
11. *Hasan Askeri b. Ali*
12. *Muhammed el-Mehdi b. Hasan*

İmamiyye mezhebine göre, nas ile tayin edilmiş imamların sonuncusu olan Muhammed el-Mehdi, babası on birinci imam olan Hasan Askeri'nin vefatından sonra Samarra'daki evlerinin altında kaybolmuştur. Böylece, gaybet dönemi başlamıştır. Aslında halen sağdır. Kıyametten evvel zulümle dolmuş dünyayı kurtarmak için gelecektir (Demir 2016).

İmamiyye mezhebine göre, imamın tayini, Allah'ın emri ile vaciptir. Bu vaciplik, akıl ve şeriat iledir. Çünkü imamın varlığı, Allah'ın lütfudur. Yani, Hz. Muhammed'in kendisinden sonra İmamı adı ve sıfatı ile Allah'tan aldığı emre göre tayin etmesinde bir tuhafılık yoktur (Es-Salih 1983: 98).

Peygamberlerin risaletten önce ve sonra tüm günahlardan arınmış olduğu inancı tüm İslam mezheplerinde vardır. İmamiyye mezhebinin diğer tüm İslam mezheplerinden bir farkı günahlardan arınmışlık inancını imamlar hakkında da benimsemiş olmasıdır. Çünkü şeriatın muhafazasında ve halkın hidayetinde imamların, peygamberler makamında bulunduğu inanılır. İmamların büyük ve küçük günahlar işlemeleri söz konusu olsaydı imamlığın maksadını yerine getiremezlerdi. İmamiyye mezhebi, imamların masumiyetine kanıt olarak ise, Bakara Suresi'nin 104. ayetini gösterir. Ayette Allah, Hz. İbrahim'e şöyle hitap etmiştir (Es- Salih 1983: 98-99): *“Seni insanlara imam yapacağız. Ve zürriyetimden de mi? dedi. Ahdim zalimlere erişmez, dedi”.* (Bakara Suresi/104)

İmamiyye'nin inanç esaslarına göre mucizeler peygamberler tarafından olabildiği gibi, İmam tarafından da gösterilebilir. İmam her şeri meselede her şeyi bilendir. Hz. Muhammed kendi ilmini vasileri olan imamlara bırakmıştır (Es- Salih 1983: 98-99).

İmamiyye mezhebinin diğer bir ismi de Ca'feriyye'dir. Çünkü bu mezhebin reisliğini İmam Ca'fer es Sadık üstlenmiştir. Bu isimlendirme İmamiyye'nin Ca'fer'in fikhından ibaret oluşuna, diğer on iki imamın görüşlerini, bilgilerini almadığına delil olmaz.

İmamiyye'ye göre, on iki imamdan her birine itaat vacip, uyulması, sözlerinin alınması zorunludur. Hepsinin ilmi de birdir. Ancak ilmini açıklamak ve öğretmek sadece İmam Ca'fer'e nasip olmuştur. Bunun için İmamiyye mezhebi en çok ona nispet edilir (Mutlu 1995: 84-85).

2. ŞİA'DA İMAMET MESELESİ

2.1. İmamet Kavramı

Sözlükte; kastetmek, öne geçmek anlamındaki “emme” fiilinden mastar olan imamet; insanların önüne geçmek anlamına gelir (İbn Manzur Lisânü'l Arab, akt. Demir 2005: 87). Fıkıhta, cemaate namaz kıldırmanın yanında “imamet-i kübra” (devlet başkanlığı) anlamında da kullanılır. Bu bağlamda, Ehl-i Sünnet açısından imamet ve hilafet arasında bir fark yoktur. Ancak Şia'ya göre bu iki kavram aynı şey değildir. Şia'ya göre nas ve tayin ile belirlenmiş lider imam, başka bir yolla Müslümanların başına geçen kişi ise, halifedir (Onat 1992: 102).

Kerbela hadisesinden sonra ortaya atılan inançların başında imamet nazariyesi gelmektedir. Şia'nın temelini Hz. Muhammed'in vefatından sonra yerine geçecek Halife'nin ehl-i beyt'ten biri olması tartışması oluşturur. İlk zamanlarda Hz. Ali taraftarlığıyla siyasi olarak ortaya çıkan bu ekol, daha sonraları itikadî bir ekol hâline dönüşmüştür. Diğer bir ifadeyle, ilk dönem

Şiiliği sadece siyasi anlamda bir Hz. Ali taraftarlığını içerirken, Kerbelâ hadisesi sonrasında bu taraftarlık itikadi bir meseleye dönüşmüştür (Özarslan 2016b: 54).

İmamet kavramındaki imam lider, başkan demektir. Kastedilen Hz. Muhammed'den sonra O'nun yerine (peygamberlik makamına değil), toplumun manevi ve siyasi liderliğine (imamlığına) kimin geçeceği. Sünnilikte hilafet ya da imamet dini değil siyasi bir meseledir. Şia'da ise dini ve ruhani bir meseledir. Nitekim Şiiliğe göre, Hz. Ali devlet başkanı olmadan evvel de İmam idi. Diğer imamlar da devletin başında olmadıkları halde İmam idiler. Bu anlayışın Şia'nın dünyevi otoriteyi, devlet kurumunu meşru saymadığına dair bir delil olduğu açıktır (Akyol 1999: 138-139).

Şia'nın, Hz. Ali'nin Hz. Muhammed ile aynı soydan gelmesinden dolayı hilafetin Hz. Ali'nin hakkı olduğuna dair inanışına Ehl-i sünnet katılmaz. Ehl-i Sünnet, Ebu Bekir yaşça Hz. Ali'den büyük ve Hz. Muhammed'e karşı daha samimi ve ümmetin işlerine daha yardımcı olduğu için, Hz. Ebu Bekir, Hz. Muhammed'e hem canıyla hem malıyla yardım ettiği için, hilafete Hz. Ali'den çok Hz. Ebu Bekir'in layık olduğunu öne sürmüştür (Özarslan 2016a: 84).

Şia, İmam'ın dini ve siyasi işlevini ayrılmaz olarak görmenin yanında, İmam'ın yani toplumu yönetecek liderin seçimle ya da

irsiyetle belirlenebileceğini kabul etmez. Bu konuda, İranlı akademisyen Moojan Momen şöyle söylemiştir (Akyol 1999: 138):

“Şiilere göre, halifenin belirlenmesi, bizzat Peygamber'in kendisinin bir kimseyi – yani Ali'yi- İmam tayin etmesiyle olur. Her İmam, kendisinden önceki İmam hayattayken onun tarafından halef olarak tayin edilmek suretiyle belirlenir. İmam'ın otoritesi, önceki İmam tarafından ruhani makama tayin edilmiş olmasından kaynaklanır ve geçici, dünyevi konumundan bağımsızdır. Yani İmam'ın Müslümanların çoğunluğu tarafından tanınıp tanınmaması fark etmez.”

Şia anlayışına göre, Müslümanların dini ve dünyevi liderliğini üstlenecek kişi, Allah tarafından, peygamberi vasıtasıyla tayin edilir. Peygamberde bulunması gereken nitelikler, imamda da bulunmalıdır. Bu niteliklere sahip bir şahsı ancak Allah bileceği için, imamet, peygamberliğin bir devamı olarak kabul edilmektedir. Müslüman bireyler, imamlarını yani devlet başkanlarını seçebilme yeterliliğine sahip değildirler. Çünkü Şii itikadında imamet, tıpkı nübüvvet gibi Allah tarafından verilen manevi ve ruhani bir mevkidir. İmamı

belirleme yetkisinin halka, kamuoyuna, herhangi bir şuraya devredememek, imameti, nübüvvet ile eş değer olarak görmenin doğal bir sonucudur. İmamların peygamberler ile aynı niteliklere sahip olduklarına inanmak, beraberinde imamları da Allah'ın tayin etmesi gerektiğine inanmayı getirir (Özarslan 2005: 45-46)

Şiiilerin gözündeki on iki İmam'ın sözleri ve fiilleri Hz. Muhammed'in sünneti gibi kıymetlidir. Hatta İmamlar Allah tarafından ilham alırlar ve asla yanılmazlar. Şia'da on iki İmam'a itaat etmenin, Allah'a itaat etmek olduğuna inanılır. Yani İmamet, Şia'da bir iman meselesidir (Fığlalı 1986: 159-160).

2.2. İmamette Otoritenin Kaynakları

İmamların toplum karşısındaki eşsiz konumu iki sebebe dayandırılır: Hz. Muhammed'in ilahi nas ile tayin edilmiş meşru varisi olmaları ve kendilerini diğer insanların tartışmasız lideri yapacak kişisel özelliklerle donatılmış olarak kabul edilmeleridir. Bu konum itaati hak etmeleri için yeterli olmakla birlikte Kur'an'dan bazı ayetler de İmamlar'a itaatin dini gerekçeleri olarak gösterilir. Örneğin; bunlardan biri olan Nisa Suresi'nin 59. Ayeti'nde şöyle buyrulmaktadır (Demir 2003: 114): “Allah'a, Resul'e ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin” (Nisa Suresi/59)

Bu başlık altında nas ile tayinin ardından şahsi niteliklerinden en önemlileri olan masum olmaları, ilim sahibi olmaları, faziletli

olmaları ve mucize sahibi olmaları ele alınacaktır.

2.2.1. Nas ile Tayin

Toplumun başında bir imamın bulunması toplumun hayrınadır ve Allah'ın lütfudur. Bu imam ise mutlaka Allah tarafından atanmalıdır. İmamet tıpkı nübüvvet gibi Allah vergisidir ve hak etme yoluyla elde edilmez. “İmamın masumiyeti” niteliği ile “nas ile tayin” arasında bağlantı vardır. Zira Allah' tan başka kimse bu “büyük ve küçük günahlardan arınmış olma” niteliğine sahip olan ile olmayana ayırt edemez. Yani imamın belirlenmesinin insana bırakılması asla söz konusu olamaz (Onat 1992: 95).

Ahzab Suresi'nin 36. Ayeti'nde şöyle buyrulmuştur: “Allah ve Resulü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resulüne karşı gelirse apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.” (Ahzab/36)

Yani Allah'ın belirlediği bir konuda seçim zaten olmaz. Ayrıca, insanların halife seçiminde ihtilaf çıkar ve toplumda kargaşa olur. Allah, İmam tayin etmek suretiyle toplumu bu kargaşadan kurtarır. Allah, bu tayini peygamber veya bir önceki imam vasıtası ile yapar (Demir 2003: 114).

Ayetullah Humeyni de velayete inandıklarını, Hz. Muhammed'in bir halife tayin ettiğini ve bu kişinin de Hz. Ali olduğunu söyler (Köseoğlu 1997: 96): “Resul-i Ekrem' de

Hazreti Emirü'l -mü'minin'i hilafete tayin etti. Damadı olduğu yahut çok hizmet ifa etmiş bulunduğu için değil, ilahi hükmün memuru ve tabii, ilahi buyruğun icracısı olduğu için." Ehl-i Sünnet inancına göre de Hz. Ali zamanının meşru devlet başkanıdır. Ancak, Hz. Ali'nin imameti Şia inancındaki gibi nas ile tayin yoluyla değil, Hz. Osman'ın öldürülmesinin ardından sahabenin ileri gelenlerinin seçimiyle olmuştur. Ehl-i Sünnet, imameti, Şia'nın kabul ettiği gibi nübüvvetin veya risâletin bir devamı olarak değil, dinî ve dünyevi işleri tanzim eden siyasi ve beşerî bir kurum olarak kabul eder (Özarslan 2016a: 80-81).

2.2.2.Masumiyet

Şia'da masumiyet anlayışı, ilk kez, İmam Ca'fer zamanında ortaya çıkmıştır. Bu anlayışa göre, imamlar da tıpkı peygamberler gibi masumdurlar. Bu benzerlik gerek masumiyetin gerekliliği gerekse masumiyetin niteliği açısından geçerlidir. İmamlar, tüm hayatları boyunca bilerek ya da bilmeyerek küçük ya da büyük günahlar işlemekten münezzehlerdir. Aksi takdirde, yanlış fetva verip asi olma ihtimalleri de olur. Böylece, fetvaya uyulursa, uyanlar da yanlış düşmüş olurlar. Uyulmazsa da imametten bir fayda hâsıl olmayacağı gibi, İmam'a itaatsizlik Allah'a da itaatsizlik anlamına gelir (Demir 2003: 116).

İmam zulmederse, hata yaparsa varlığı saçma olur. Masumiyet, İmamlara ilahi bir

lütuftur (Köseoğlu 1997: 95). İmam, sürekli olarak yeni olaylar ortaya çıkması ve nasların sınırlı olması sebebiyle yeni dini hükümler belirlemek suretiyle şeriatın koruyuculuğu vazifesini üstlenmiştir. Masum olmazsa, bu hükümlerde eksiklik ve yanlışlık meydana gelir. Bu da şeriata hâlel getirir. İmam masum olmazsa, hata yaptığında onu inkâr gerekeceğinden itibarını kaybeder ve tayiniyle hedeflenen fayda gerçekleşmez. Zaten Kur'an'da Bakara Suresi'nin 104. ayetinde Hz. İbrahim Allah'a "soyumdan imamlar getir" diye dua edince Allah, Hz. İbrahim'e "Ahdim zalimlere ulaşmaz" diye buyurmuştur. Şia bu ayette geçen "zalimlik" in günahkârlığı da kapsadığına inanır ve bu ayeti İmamların masumiyetine dair bir delil olarak kabul eder (Demir 2003: 117).

İmamların nas ile tayin olmasıyla, masum olduklarına dair inanç arasında bir nedensellik ilişkisi vardır. Çünkü tüm günahlardan münezzeh olanları sadece Allah bilip tayin edebilir. Allah, bu tayini, Peygamber ve imamlar vasıtasıyla gerçekleştirir. Şia'nın imamet anlayışında, meşru dünyevi egemenliğin temelini oluşturan felsefe budur. İnsanlar, büyük ve küçük tüm günahlardan arınmış kişiyi tam bilemeyecekleri için, insanlar tarafından seçilen bir liderin meşruiyeti yoktur. Bu anlayış, beraberinde, sadece ilahi hükümlere dayanan bir devlet egemenliğinin meşru

olabileceği inancını getirmiştir (Hakyemez 2012).

2.2.3.Bilgi

Şia inancına göre, imamlar ilahi hükümlere, ilahi bilgilere sahiptir. Bu bilgileri Hz. Peygamber'den yahut selefi olan imamdan miras almışlardır. İmamlar, hiçbir şeyi başkalarından öğrenmezler. Okuma yazmayı dahi başkalarından öğrenmemişlerdir. İmamlar, yeni şeyleri ilham ile öğrenirler. İmamın ilham aldığı görüşünün İmam Ca'fer'in vefatından sonra, Hişam b. El-Hakem ile başladığına dair bir kanaat yaygındır (Demir 2003: 118). İmam Ca'fer'in "imam bir şeyi bilmek isterse bilir" dediğine dair bir rivayet vardır. Ayrıca imama bir şey sorulunca asla "bilmiyorum" demez. Soruyu sorana en doğru cevabı verir. Soru sorulduğunda imam, beklemez, düşünmez ve cevabı ertelemez. Hâlbuki Hz. Muhammed dahi kendisine sorulan her soruya cevap vermemiş, bazı konularda Allah'ın vahyini beklemiş, bazı sorulara cevap vermemiştir. İsrâ Suresi 85. Ayet şöyle buyurur (Mutlu 1995: 425-426): "*Sana ruh hakkında sorarlar. De ki: Ruh Rabbimin emrindedir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir.*" (İsrâ Suresi/85)

İmamın otoritesinin kaynaklarından biri de dini anlamdaki yanılmaz bilgisidir. Şia inancına göre imam, gaybı da bilir (Demir 2003: 119-120). Neml Suresi'nin 65. ayetine göre (Mutlu 1995: 427): "Göklerde ve yerde

Allah'tan başka kimse gaybı bilemez. Ne zaman dirileceklerini de bilmezler." (Neml Suresi/65)

Allah'ın veli kulları gayba dair ancak Allah'ın bildirdiği kadarını bilirler. Dolayısıyla imamların kayıtsız olarak gaybı bildiklerini söylemek doğru değildir. Nitekim Araf Suresi 188. ayette Hz. Muhammed'e şöyle buyrulur (Mutlu 1995: 427):

"De ki: Ben kendim için Allah'ın dilediğinden başka bir yarara da bir zarara da sahip değilim. Eğer gaybı bilseydim elbette ki hayrı artırırdım ve bana hiçbir kötülük dokunmazdı. Ben ancak bir uyarıcı ve iman eden bir topluluk için müjdeleyiciyim." (Araf Suresi/188)

Şia imamlarının çoğunluğu zehirlenerek ölmüştür. İmamların, gaybı bildikleri halde, kendilerine gelen bu kötülüğü engelleyememeleri de ayrı bir tartışma konusudur (Mutlu 1995: 427).

Ehl-i Sünnet itikadında, Hz. Ali ve imamlar vahyî bilgi ve gayb bilgisine hâiz değillerdir. Vahiy almak sadece peygamberlerin bir özelliğidir. Hz. Ali'nin peygamberliğin devamı anlamında dinî hükümler ve emirler koyma yetkisi yoktur. Nitekim Ehl-i Sünnet'in Maturidi ekolünden olan Ebû'l-Muîn en-Nesefî, Hz. Muhammed'in "Ben din işlerinizi bilirim, sizler ise dünya işlerinizi bilirsiniz" hadisinden yola çıkarak, devlet

başkanının gaybı bilmesini şart koşanları, imamet makamını nübüvvet makamından üstün görmekle suçlamış ve bunun da küfür olduğunu ifade etmiştir (Özarslan 2016a:82).

2.2.4.En Faziletli Oluşu

İmamın, tıpkı peygamberler gibi halkından faziletli olması gerekir. Çünkü fazileti eksik birinin insanların önüne geçmesi ve lideri olması akla uygun değildir (Demir 2003: 121).

Şia âlimlerinden Tûsi, Hz. Ali'nin mucizeleri olduğundan bahsetmiştir ve Hayber kalesinin kapısını sökmesini, Kufe'de bir yılın kendisiyle konuşmasını, ikinci namazını kılabilmesi için batan güneşin dönmesini misal olarak anlatmıştır. Günümüzdeki Ali Şeriatî, Musa el- Musavi gibi bazı Şia âlimleri ise imamların mucize sahibi oluşunu reddeder. Mucize kapısının Hz. Muhammed ile kapandığına inanırlar. Nitekim Maide Suresi'nin 3. Ayeti şöyle buyurmuştur (Mutlu 1995: 432-433): *"Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı seçtim."* (Maide Suresi/3)

İmametin otorite kaynaklarından olan imamların mucize sahibi oluşuna inanma, gaybı bildiğine inanma, nebilerden faziletli olduğuna inanma, nas ile tayin olunduğuna inanma vb. meselelerde Şia âlimlerinden ılımlı olanlar yani mutedil Şia, Ehl-i Sünnet ile yakın bir görüş paylaşmaktayken, gulat adı da verilen aşırıları olarak bilinen Şia'nın

inançları diğer mezheplere nispetle hayli uç noktalarda kalmıştır.

Sonraki bölümde, Şia inancının ekseriyetini oluşturan (Tabatabai 1999: 79) İmamiyye mezhebine göre, imamet anlayışının ve imamların otoritesinin, Şii nüfusun çoğunlukta olduğu coğrafyada siyasi uygulamalarına nasıl yansıdığı ele alınmaya çalışılacak ve bu uygulamaların demokratik ilkelerle ne kadar uyumlu olduğu ve olabileceği tartışılacaktır.

3.ŞİA'DA DEVLET EGEMENLİĞİ

3.1.Şia'da İmamet Anlayışı ve Egemenlik

Şia'da imamet, bir anlamda devlet başkanlığıdır ve nübüvvetin ikinci yönüdür. İmam, ümmetin, şeriate göre din ve dünya işlerini yürütmek, ilahi hükümleri korumak ve onlara göre toplumu yönetmek için görevlendirilmiştir (Köseoğlu 1997: 95).

Şii âlimlerine göre imamet, itikadi bir meseledir. Bu itikadi meselenin halka devredilmesi, mümkün ve caiz değildir. Hz. Muhammed'den sonra, lider, Hz. Ali olmalıydı. Hz. Ali'den sonra ise, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Hüseyin'in soyundan gelenler nas ile tayin edilmiş liderlerdir. İmamın ismetinden dolayı, söz ve davranışları sünnettir ve halkın itaati gereklidir (Ölmez 1998).

Şia'nın kollarından biri olan İsna-aşeriye'ye göre, Şehristani'nin ifade ettiği gibi (Ölmez 1998):

“Din ve İslam konusunda imamın tayininden daha önemli bir iş yoktur. Ümmetin durumu hakkında kalp boş olmasına rağmen, Peygamberin dünyadan ayrılışı vuku bulsa bile bu önemli bir iştir. Zira Peygamber ihtilafları kaldırmak ve uyumu sağlamak için gönderilmiştir. O halde onun ümmeti ihmal ederek terk edip gitmesi caiz olmaz, çünkü bu takdirde herkes kendi görüşüyle muvafakat etmez, karışıklık hâsıl olur. O halde kendisine başvurulmuş bir kişiyi tayin etmek vaciptir. Kendisine güvenilen emin birini nassla tayin gereklidir. Hz. Peygamber Hz. Ali’yi üstü kapalı olarak bazı durumlarda ise açık olarak tayin etmiştir.”

İlk Şii âlimlerinden el-Hillî’ye göre, insanlara rehberlik etmek üzere peygamberlerin gönderilmesi ne kadar zorunlu ise bir imam gönderilmesi de aynı derecede zorunludur. Halk bir rehber olmaksızın kendi yolunu bulamaz. Nass ile tayin olmuş imamlar ise, yanlış yapmaktan münezzehtir. İmam, şeriatın koruyucusu ve yorumcusudur (Şirvani 1965: 119). Dolayısıyla, Allah, ümmetin başında bir imam olmamasına rıza göstermez.

Şia inancına sahip İran’da, 1979’da Humeyni önderliğinde yapılan devrim, İmamiyye Şia’sı için yeni bir dönemin başlangıcıdır. İmamiyye inancına göre sadece on iki imama ait olan ve masumiyet vasfına haiz olduğuna inanılan “imam” unvanı Humeyni’ye verilerek, Humeyni rûhâni bir makama yükseltilmiştir. Bu durum Şia nazariyesinden bir kopuş olarak değerlendirilip tepkilere neden olduğu için Humeyni’nin imam olmadığı ifade edilmeye çalışılsa da İmamiyye’ye mensup kitlelerin çoğu onu “İmam Humeyni” olarak bilmiştir. Humeyni ile birlikte on ikinci imamın “mehdî” olarak gelmesini beklemek yerine yönetimde yer alma görüşü belirtilmiştir. Yönetimde yer alacak olanlar, imamlara vekâleten Şii ulemadır. Humeyni, dini alanın yanında, ulemanın siyasette de söz sahibi olup idareyi ele almasıyla ilgili görüşleri “Velâyet-i fakih” adı altında toplamıştır. (Gümüšoğlu 2011: 161-162).

Ayetullah Humeyni de velayete inandıklarını, Hz. Muhammed’in de bir halife tayin ettiğine inandıklarını söyler ve inançlarına göre, bu halife Hz. Ali’dir. “Resul-i Ekrem de, Hz. Emirü’l-müminin’i hilafete tayin etti. Damadı olduğu için yahut çok hizmet ifa etmiş bulunduğu için değil, ilahi hükmün memuru ve tabi’i, ilahi buyruğun icracısı olduğu için” (Humeyni 1970).

Şia anlayışının en önemli unsurlarından biri, ümmetin asla imamsız kalamayacağı

inancıdır. İmamların sonuncusu olan on ikinci imam Muhammed el-Mehdi, babasının Samarra'daki evinde gizlenmiştir. İmam Mehdi'nin bir gün geri geleceğine inanılır. Ancak geri geleceği zamana dek geçen süre içinde ümmetin işlerini, İmam'ın naibi olan "müçtehid"ler, diğer bir ismiyle "ayetullah"lar yürütür. Ayetullahlar, imam naipleridir. İmamın naibi olan bu kişiler, imamın yetkileriyle donatılmışlardır. Bu kişilere itaatsizlik, imama itaatsizlik ve bu ise Allah'a itaatsizlik anlamına gelir. Yani ayetullah hükmünü kabul etmemek, Allah'a isyandır, şirktir (Özarslan 2005: 48)

Humeyni'ye göre, Allah nasıl şeri hükümler gönderdiyse, hükümet biçimi, icra ve idare teşkilatı da göndermiştir. Yasama gücü Allah'a aittir ve imamların görevi sadece bunu anlayıp uygulamaktan ibarettir. Hz. Ali ve onun neslinden gelenler, Kur'an ve hadisleri anlayıp yorumlamakta özel yetkilere ve imkânlarla sahiptirler. İmamlar masumdur ve bazen hata yapar gibi görünseler de masumdurlar; sıradan fanilerin aklı onların hikmetini kavrayamaz. Humeyni, buradan yola çıkarak "velayet-i fakih" yani din adamlarının egemenliği anlayışını ortaya atar. Humeyni'ye göre İslam'da yönetim ve egemenliğin temeli, kanuna bağlılıktır. Devlet başkanının bu kanunları bilmesi gerekir. Devlet başkanları adalet icrası için gerekli hukuk bilgisini edinmek üzere fakihlere danışır. Yani,

gerçek yöneticiler aslında fakihlerdir, ulemadır (Humeyni 1970).

İmamiye Şiası'nın egemenlik anlayışına göre, meşru yönetim, temelde "ismet" ilkesine yani masumiyete dayanmaktadır. Hz. Muhammed'in vefatından sonra, masum kabul edilenler, sadece Ehl-i Bey'ten olan imamlardı. Fakat bu imamların sonuncusu olan on ikinci imam Muhammed El Mehdi'nin ortadan kaybolmasıyla gaybet dönemi başlamıştır. Bu dönemde, masum imam kalmadığı için, imamet ve velayet kimde olacak sorunu ortaya çıkmıştır. Bu dönem, Şiiiler için, imamın yetkisinde olan İslami hükümet yetkisinin ortadan kalkması anlamına geliyordu. Fakat nikâh, boşanma, yargı ve sair şer-i işlerin yürütülmesinden fakihler sorumluydu. Böylece, Şii fakihler tarafından velayet-i fakih kavramı kullanılmaya başlanmıştır (Taflioğlu 2013: 97)

Şia'nın siyasi felsefesinde, fakihlerin genel ahkâm üzerindeki velayetleri öteden beri vardır. Fakat klasik Şia inancında, gaybet döneminde Müslümanlar üzerinde egemenlik hakkına kimse sahip değildi. Humeyni, bu fakihlerin genelinin doğrudan hükümet etme anlayışını içermeyen klasik Şia inancını değiştirmiştir. O, bir "velayet-i mutlak-ı fakih" in, İslam ümmeti üzerinde, peygamberlerin ve masum imamların naibi olarak, siyasi velayete sahip olduğuna dair yeni bir anlayış getirmiştir. Yani, veliy-i fakih,

masum imamların naibidir (Taflioğlu 2013: 109).

Şii ulemanın anlayışına göre, sadece şeriat yazılı hukuk olabilir. Şeriat hükmü dışındaki hükümler, örfi hukuk yazılı hale getirilemez. Devlet başkanının yeni cezalar getirme yetkisi olsa dahi son sözü Ayetullah söyler. Yani, yönetimde, hukukta son söz ulemaya aittir (Akyol 1999: 148).

Şia'nın, Sünni inancın devlet başkanını meşru iktidar sayan anlayışının aksine, devlet başkanının iktidarını ulemanın ilahi hükümleriyle sınırlayan bir anlayışı vardır. Bunun Emevi ve Abbasi devletleri döneminde Hz. Ali taraftarlarına yapılan zulmün, Hz. Ali tarafında olanları, dünyevi iktidarın meşruiyetini sorgulamaya itmesiyle gerekçelendirmek mümkündür (Üstün 1993: 375-377). İlahi hükümler olmaksızın devlet iktidarının meşruiyeti söz konusu değildir. İlahi hükümleri ise, âlim olan müçtehit yani ayetullah uygular. Günümüzde Şia'nın en büyük temsilcisi olan İran İslam Cumhuriyeti bu anlayışla yönetilmektedir. Ayetullahlar "Merci-i Taklid" konumundadır. Yani, taklit edilmesi gereken en üstün makamdır. İran'daki rejimin adı "cumhuriyet" olsa bile, Şii ulemanın siyasi vesayetini gerekli kılan "velayet-i fakih" anlayışıyla yönetilmesi, İran'da aslında bir anlamda "imamet" anlayışının uygulandığını göstermektedir (Özarslan 2005: 56-57).

3.2.Şia'da Egemenlik Anlayışının Demokratik İlkelerle Uyumu

Klasik Şia'ya göre, hakiki nizamı ancak imam sağlar. İmamın ortaya çıkışı tabii bir süreçtir. Son imamın gaybetinden sonra onun gelişini imam naibi olmaksızın beklemek toplumda kaosa neden olur. Bu İslam'ın özüne zıttır. Humeyni' ye göre, fakih, devlet olmalı ve devlet eliyle kitleler imamın düzenine hazırlanmalıdır. Yani Humeyni için, ideolojinin odak noktası, iktidar meselesi ve toplumun iktidar eliyle değişimidir (İşcan 2002: 81).

Şii anlayışını devlet hayatına taşıyan İran'da, velayet-i fakih, on iki imamın temsilcisi olması yönünden dini, devletin asli fonksiyonları olan yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinde son sözü söyleme yetkisine sahip olması yönünden dünyevi bir liderdir. Velayet- i fakih, silahlı kuvvetlere komuta eder, cumhurbaşkanı adaylarını onaylar, Vesayet Meclisi üyelerinin din adamlarından oluşan yarısını (altı üyesini) atar. Daha birçok önemli yetkilerle donatılan velayet-i fakih, İran'da yöneticilerin egemenlik meşruiyetini Şii itikadından aldıklarını göstermektedir. Oysa demokrasilerde egemenliğin meşruiyetinin tek kaynağı halktır (Ölmez 1998).

Humeyni'nin, 1979 Devrimi'nin başında geçici devlet başkanını seçerken olan beyanı şu şekildedir (Türkyılmaz 2013):“Şeriatın bana vermiş olduğu velayet yetkisiyle bu

şahısı hâkim/başbakan olarak tayin ediyorum. Bu hükümet normal bir hükümet değildir, şeriat hükümetidir, bu hükümete muhalefet etmek, şeriatı muhalefet etmektir.”

Bu beyandan anlaşılın, Humeyni'ye göre, devlette söz sahibi olanın şeriat olduğu, velayet-i fakihin meşruiyetinin ilahi olduğu ve halkın bu meşruiyette herhangi bir rolünün bulunmadığıdır. Diğer taraftan halkın, lidere güç vermesi ve destek olması ayrı bir önem taşımaktadır. Velayet-i fakih sisteminde halkın en önemli fonksiyonu, masum imamın naibini belirlemesi ve teşhis etmesi için “Uzmanlar Meclisi” seçmesidir. Yani halk, dolaylı olarak kime itaat etmesi gerektiğini kendisi seçer (Türkyılmaz 2013).

Humeyni, kitleleri devrime çağırırken, kurtuluşun kaynağının milletin bizzat kendisi olduğunu, her milletin kendi kaderini kendisi belirlemesi gerektiğini ve hatta hükümetlerin milletin hizmetkârları olduğunu, bu anlamda İslam'da devlet kavramının olmadığını fakat hizmetkâr kavramının olduğunu söylemiştir. Ancak velayet-i fakih kavramı ile ortaya attığı ve devletle özdeşleştirdiği fakihin Allah'ın hücceti olarak görülmesi vasıtasıyla devlete kutsiyet atfetmesi, hizmetkâr devlet kavramıyla çelişmektedir. Batı'da da ulus-devletlerin ortaya çıkmasındaki ilk aşama, devletin ilahiliğini vurgulamak suretiyle devlet iktidarının her şeyin üstünde tutulması anlayışı olmuş ve daha sonra ulus-

devlet, bireyi ön planda tutan, bireysel hakları ve özgürlükleri kutsal kabul eden liberal anlayış çerçevesinde son şeklini almıştır. Bu bağlamda, Humeyni'nin kitleleri devrime çağırırken kullandığı felsefe, ulus-devletlerin ortaya çıkmasındaki ilk aşamanın felsefesi ile uyum içinde olsa bile, devletin ilahiliğini, kutsiyetini ifade eden velayet-i fakih kavramı, modern, liberal hak ve özgürlüklere dayalı ulus-devletin egemenlik anlayışı ile büyük bir tezatlık içindedir (İşcan 2002: 89).

Humeyni, Kurucu Meclis'in kurulması sürecinde, halka yaptığı açıklamalarda, “İslam'ı bilen ve İslam'a bağlı ve vatansever” kişilerin oy vermelerini istemiştir. Humeyni'nin bu açıklamalarında öne çıkan kelime “akiller” dir. Humeyni, devrim sürecinde, aylarca sürece ve kargaşaya neden olacak seçim ve tartışma süreci yerine bir Akiller Şurası oluşturulmasını istemiştir. Humeyni'ye göre bu heyetin amacı İslam Cumhuriyeti anayasasına nihai şeklini vermek ve İslam Cumhuriyeti hükümetinin organlarını oluşturmaktır. Humeyni, aslında kendi oluşturduğu bir heyeti, bir anayasa taslağı hazırlamak üzere görevlendirmiştir. Şura üyeleri halk tarafından seçildikten sonra, Humeyni'nin hazırlattığı anayasa taslağına son şeklini verecekti. Akiller Şurası'nın açılışı sebebiyle Humeyni'nin, Şura'nın amacını ve sınırlarını belirleyen mesajında, İran Devrimi, İslami bir zafer olarak anılmıştır.

Humeyni'nin mesajına göre, halk, bu devrim için kan dökmüştür, çile çekmiştir ve dolayısıyla bu çerçevede hazırlanan anayasa İslami ilkelere dayanmalıdır. Bazı düşünürlere göre cumhuriyet ve İslam arasında çelişki olması nedeniyle İslam Cumhuriyeti ifadesi yanlış kabul edilse de Humeyni, Demokratik Cumhuriyet ifadesine şiddetle karşı çıkmış, bunu savunanları İslam ve millet düşmanı olarak nitelendirmiştir. Humeyni, İslami Demokrasi kavramından bahsetmiş ve bunun batılı anlamdaki demokrasiden daha üstün olduğunu savunmuştur (Taflioğlu 2013: 101-102).

Daha önceden şeriatın katı bir uygulaması dışındaki uygulamaların yasal olmadığına inanan Humeyni, iktidara geldikten sonra, bunun ne kadar zor olduğunu anlayıp bu katı tutumunu değiştirmiştir. Hamaney'e yazdığı meşhur fetvasında ülke yararına ters düştüğü durumda herhangi bir şeriat hükmünü feshetmekle yetkilendirildiğini bile belirtmiştir. Humeyni, son tahlilde, devleti dinin üzerine yerleştirmiştir. Devleti, dinin ve toplumun üzerine yerleştiren bu anlayış, modernizmin devlet anlayışında da mevcuttur. Ancak burada, siyasetin doğulu yorumu da kendini hissettirmektedir. Çünkü devlet ideolojisinin temelinde sürekli olarak velayet ve vesayet vardır (İşcan 2002: 89-90).

İran'da tam anlamıyla imamet anlayışı hâkim kılınmasa da iktidarın belli ölçülerde

sınırlandırılması, şeriata uygunluğunun sağlanması gereklidir. Aslında ayetullah, imam naibi olduğundan ve şeriatı eksiksiz bildiğinden dolayı denetlenmesi söz konusu değildir. Ancak imamlık yok olduğuna ve gaybet zamanı yaşandığına göre, hiçbir hükümdar masumiyetten tam olarak nasibini alamaz. Yani, imamın otorite kaynaklarından olan "masumiyet" ilkesi zamanla yumuşamıştır. Siyasal iktidarı sınırlama gerekliliği bu yüzden vardır. İran'ın 1906'da hazırlanıp, 1907'de yürürlüğe giren Meşrutiyet Anayasası'nın ek 35. Maddesi şöyledir (Köseoğlu 1997: 101-102): "*Monarşi, halk tarafından Şah'ın şahsına bırakılan ilahi bir emanettir.*"

Yani "ilahi emanet"i "halk", iktidara bırakmıştır. Halk tarafından seçilen bir meclis, şeriat tarafından öngörülmeven konularda hukuki düzenlemeler yapar, böylece, şeriatın meşveret ilkesi gerçekleşir. Kurulan beş kişilik ulema konseyi (Müçtehidler Şurası), meclisin yaptığı düzenlemelerin şeriata uygunluğunu denetler (Köseoğlu 1997: 101-102). Halkın gizli oyuyla seçilen meclis, gerçek bir parlamentodan farklı olarak görülmektedir. Seçme ve seçilmenin sınırlandırılması bir tarafa, halkın seçtiği bir meclisin yaptığı düzenlemelerin ve kanunların din adamları tarafından denetlenmesi, halk iradesinin vesayet altına alınması anlamına gelmektedir. Bu durum, modern anlamda

demokrasiyle örtüşmemektedir (Ölmez 1993).

Humeyni, 1979 İran devriminden sonra İran'da Naibü'l İmam olarak kabul edilir. Devrimden sonra yapılan anayasanın 5. Maddesi şöyledir (Köseoğlu 1997: 102):

“Hazreti Veliyy-i Asrın (on ikinci imam) gaybeti zamanında İran İslam Cumhuriyeti'nde velayet-i emr ve imamet-i ümmet, adil, takva sahibi, zamanın şartlarına agah, gözü pek, becerikli, tedbirli ve halk çoğunluğunun önder bilip kabul ettiği fakihin uhdesine verilmiştir. Hiçbir fakih bu çoğunluğu elde edemediği takdirde, rehber yahut yukarıdaki şartlara haiz fakihlerden meydana gelen rehberlik şurası, 107. Maddeye uygun olarak bu işi üstlenir.”

Humeyni, Rehberlik Şurası'nın fakih üyelerinin tayini, cumhurbaşkanlığı seçiminin onayı ve azli, genelkurmay başkanının tayini ve azli, kanunları veto gibi yetkilerle donatılmıştır. Bu hükümlere göre, velayet-i emr ve imamet-i ümmet'i uhdesine alan rehberin halk tarafından seçilmesi, demokrasinin olmazsa olmazı olan “egemenliğin kaynağının halk olduğu” anlayışını yansıtır. Fasık ve zalim imama itaatin caiz olmaması, başkaldırılması gerektiği anlayışı, şeriatın düzenlemediği

konularda meşveret uygulanması ve bu meşveretin milletin seçtiği meclis eliyle yerine getirilmesi demokratik nitelikler taşıyan hükümler olarak kabul edilebilse de (Köseoğlu 1997: 102-104), meşruiyetini halka dayandırmaktansa ilahi hükümlere dayandıran ve itikadi bir mezhep olan Şia temelinde şekillenen bir devletten demokratik bir devlet olarak değil, teokratik bir devlet olarak bahsedilebilir.

Şia'nın egemenlik anlayışındaki imamların otoritelerinin sorgulanmadan kabul edilmesi, velayet-i fakih uygulamasıyla işlerlik kazanmıştır. Demokrasilerde, sorgulanamaz otorite olmamalıdır. Şia öğretileri temelinde kurulan bir devlet olan İran, her ne kadar şeriat hükümlerini zamanın ihtiyaçlarına göre revize etmiş olsa bile, İran İslam Cumhuriyeti'nde din uleması olan bir zümrenin egemenliğinden söz edilebilir. Ulema bir zümrenin egemenliği, millet egemenliği olarak tanımlanan demokrasi ile tezatlık içindedir.

SONUÇ

Şia'nın egemenlik anlayışının temelinde, Hz. Muhammed'in sağlığında kendi halefini tayin ettiği, halefinin Hz. Ali olduğu, devlet başkanlığının Hz. Ali'nin ve O'nun neslinden gelenlerin hakkı olduğu inancı yatmaktadır. Demokrasinin egemenlik anlayışında herhangi birine ya da onun soyuna kutsiyet

atfedilemez. Demokrasilerde egemenliğin tek meşru kaynağı halktır.

On iki imam Hz. Ali'nin soyundan gelmektedir. İmamlar nas ile tayin olmuşlardır. Yani imamların egemenliği aslında Allah'ın hükmüdür. İmamın kendi halefini kendisi seçmesi, Allah'ın hükmü olduğundan, gelecek imamın egemenliğinin tanınması da Allah'ın hükmü olarak kabul edilmektedir. On ikinci imamın gaybetinden sonra ise, ümmet imamsız kalamayacağı için, imamet işini imam naipleri üstlenmişlerdir. “Nas ile tayin olan imam” anlayışı günümüzde daha demokratik bir nitelik kazanmıştır ve imam naiplerinin halk tarafından seçilebileceği kabul edilmiş, bu da iktidarın sınırlandırılmasının ve denetiminin yolunu açmıştır. Gaybet dönemi yaşandığından dolayı, masumiyet dogması da yumuşamıştır. Zalim imama itaat etmenin caiz olmadığı ve başkaldırılması gerektiği anlayışı da demokratik ilkelerle son derece tezatlık gösteren imamlara kayıtsız şartsız itaatin gerekliliği ve bunun aksinin küfür olduğu inancını değiştirmiştir.

Şeriatın düzenlemediği konularda halk tarafından seçilen bir meclis kanun yapabilir. Halk tarafından seçili bir meclis de temsili demokrasilerin olmazsa olmazıdır. Ancak halk tarafından seçili meclisin yaptığı kanunların şeriata uygunluğunun “Müçtehitler Şurası” tarafından denetlenmesi gerekliliği kanaatimizce halk

egemenliğini vesayet altına almaktır. Zira bu anlayış, din uleması olan bir zümrenin egemenliğini gerektirdiği için teokratiktir. Teokratik olan her hüküm ve uygulama anti-demokratik olacak diye bir kaide elbette yoktur. Ancak demokrasilerde egemenliğin, hukukun, idarenin Tanrı kaynaklı değil, halk kaynaklı olması gerekir. Nitekim Şii dünyasında bu anlayıştan dolayı Sünnilerden farklı olarak bir mollalar zümresi oluşmuştur. 1979 ihtilali ile de bu geleneksel anlayışı temsil eden bir ulema sınıfı oluşmuş ve bu ulema sınıfı İran Anayasası'nın egemenliğin ortaklarından biri olarak gördüğü “halk” üzerinde bir tahakküm kurmuştur.

Meclislerin olduğu, seçimlerin yapıldığı sistemler içlerinde demokratik unsurlar barındırırlar. Fakat demokratik unsurlar barındırmaları, demokrasi ile yönetildikleri anlamına gelmez. Önemli olan egemenliğin kaynağı olan halk iradesinin vesayet altına alınmamasıdır. Bunun için, teokratik anayasalara sahip ülkeleri; meclislere sahip olmak, düzenli seçimler yapmak, iktidarı sınırlandırmak vb. demokratik unsurlar barındırsalar dahi son tahlilde, demokrasiyle değil teokrasiyle yönetilen ülkeler olarak kabul ediyoruz. Zaten, seçkin bir zümre olarak görülen din adamları sınıfının siyasete dâhil edildiği ve eşit yurttaşlık bilinci, hukukun üstünlüğü ve herkes için bağlayıcılığı yerine ilahi hükümlerin uygulayıcısı olan müçtehitlerin egemenliğini

kabul eden bir devlet zaman zaman demokratik özellikler gösterebilse de ulemanın karakterine bağlı olarak geri çevrilebileceğinden bu demokratiklik pamuk ipliğine bağlıdır. Sonuç olarak, Şia öğretileri temelinde kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nde egemenliğin, demokrasiden ziyade, teokratik bir nitelik taşıdığı söylenebilir.

Kaynakça

Akyol, Taha (1999). Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Bağdadi, Ebu Mansur Abdülkahir (2011). Mezhepler Arasındaki Farklar. Çev: Ethem Ruhi Fırlalı, Diyanet Vakfı Yayınları.

Çağatay, Neşet; Çubukçu, İbrahim Ağâh (1985). İslam Mezhepler Tarihi. <http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/595.pdf> (erişim tarihi:22.11.2016)

Demir, İshak Ahmet (2003). "İsna'Aşeriyye'de İmamın Otoritesi", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Sayı: 3, ss.109-125.

Demir, İshak Ahmet (2005). "İbnü'l-Mutahhar el- Hilli'ye Göre İmamet", AÜİFD XLVI, Sayı 1, ss. 85-102, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/53/491.pdf> (erişim tarihi: 25.05.2017)

Demir, İshak Ahmet (2016). "İmamiyye Şiasında İmamet Kavramı". <http://www.hadissusulu.com/mezhebler-tarihi/imamiyye-siasinda-imamet-kavrami.html> (erişim tarihi: 01.12.2016)

Dumanoğlu, Mehmet (2000). Mezheplerin Ortaya Çıkış Nedenleri: Şia, Sünnilik, Alevilik, Ankara: Ocak Yayınları.

Ecer, Ahmet Vehbi (2012). Şia ve Doğuşu. <https://siapedya.wordpress.com/2012/03/08/sia-ve-dogusu/> (erişim tarihi: 17.02.2017)

Es-Salih, Suphi (1983). İslam Mezhepleri ve Müesseseleri, İstanbul: Bir Yayıncılık.

Fırlalı, Ethem Ruhi (1986). İmamiye Şiası, İstanbul: Selçuk Yayınları.

Gümüşoğlu, Hasan (2011). "Ehl-i sünnet, Şia Ve Vehabbilik Arasındaki İnanç Farklılıklarının Sosyal Barış Açısından Değerlendirilmesi". Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Temmuz-Aralık 2011, yıl:4, C. 4(8), ss.147-172, http://isamveri.org/pdfdrg/Do3434/2011_8/2011_8_GUMUSOGLUH.pdf (erişim tarihi: 25.05.2017)

Hakyemez, Cemil (2012). Şii İmamiyye Fıkhnın Teşekkül Süreci ve İmamet. <https://siapedya.wordpress.com/2012/03/30/sii-imamiyye-fikhinin-tesekkul-sureci-ve-imamet/> (erişim tarihi: 17/02/2017)

Humeyni, Ruhullah Musavi (1970). Velayet-i Fakih/İslam Devleti.

http://ankara.icro.ir/uploads/islamic_government.pdf (erişim tarihi: 10/12/2016)

İşcan, Mehmet Zeki (2002). “İmamiyye Şiasında Politik Bir Teori Olarak İmametın İmkanı”. Ekev Akademi Dergisi, Cilt 6(10), ss. 73-94.

Köseoğlu, Nevzat (1997). Devlet (Eski Türkler’de, İslam’da ve Osmanlı’da). İstanbul: Ötüken Yayıncılık.

Kurt, Hasan (2011). “Şia’da Hulûl Anlayışının Etkileri”. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C:10(20), ss.5-28, http://www.ilafdergi.hitit.edu.tr/Makaleler/499911531_20.1.pdf (erişim tarihi: 26.05.2017).

Mutlu, İsmail (1995). Tarihte ve Günümüzde Caferilik. İstanbul: Mutlu Yayıncılık.

Onat, Hasan (1992). “Şii İmamet Nazariyesi (Kuleyni, Kummi ve Tusi’nin Görüşleri Çerçevesinde)”. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 32, ss.89-110.

Onat, Hasan (1997). “Şiiliğin Doğuşu Meselesi (Birinci Hicri Asır)”. Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 36, ss. 79-118.

Oruç, Hasan (?). “İmamet İnancı ve Şia Firkalarındaki Farklı Yorumları”. https://www.academia.edu/10234257/%C4%Bomamet_%C4%Bonanc%C4%B1_ve_%C5%9Eia_F%C4%B1rkalar%C4%B1ndaki_Farkl%C4%B1_Yorumlar%C4%B1?auto=download (erişim tarihi: 25.05.2017)

Ölmez, Adem (1998). “İslam’da Hakimiyet Anlayışı ve Meşruiyet Sorunu”. Köprü Dergisi, Sayı 64, ss. 3-9 <http://web.harran.edu.tr/tarih/tr/makaleler/islamrsquoda-hakimiyet-anlayisi-ve-mesruiyet-sorunu/> (erişim tarihi: 25.05.2017)

Özarlan, Selim (2005). “Şia’nın Dini Otorite Anlayışı ve Günümüze Yansımaları”.Kelam Araştırmaları, Cilt 3(1), ss.41-60.

Özarlan, Selim (2016a). “Ehl-i Sünnet’e Göre Hz. Ali”. Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 9(9), ss. 77-90, <http://dergi.bozok.edu.tr/upload/pdf/tam-metin-4wnv.pdf> (erişim tarihi: 28.05.2017)

Özarlan, Selim (2016b). “Kerbelâ Olayının Şii İnançlar Üzerindeki Etkisi”. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl:21, Sayı 36, ss.52-71, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/264529> (erişim tarihi: 25.05.2017)

Eş-Şehrîstânî, Muhammed b. Abdülkerim. El-Milel Ve’n-Nihal (Mukaddimeler). Çev. Abdurrahman Küçük, Mustafa Erdem, Adem Akın, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/774/9878.pdf> (erişim tarihi: 26.05.2017)

Şirvani, Harun Han (1965). İslamda Siyasi Düşünce ve İdare Üzerine Araştırmalar. İstanbul: İrfan Yayınları.

Tabatabai, Muhammed Hüseyin (1999). Tüm Boyutlarıyla İslamda Şia. İstanbul: Kevser Yayınları.

Taflioğlu, Mehmet Serkan (2013). “İran İslam Cumhuriyeti’nde Egemenlik ve Meşruiyet Kaynağı Olarak Velayet-i Fakih”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 68(3), ss.96-112.

Türkyılmaz, Sabahattin (2013). “Velayet-i Fakih Sisteminde Halkın Rolü”. https://www.facebook.com/permalink.php?id=438396879581912&story_fbid=449938491761084 (erişim tarihi: 17.02.2017)

Uyar, Mazlum(2015). “Zeydiyye’nin İmamet Anlayışı”, <http://www.hadisusulu.com/mezhebler-tarihi/zeydiyyenin-imamet-anlayisi.html> (erişim tarihi: 25.05.2017)

Üstün, İsmail Safa (1993). “Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu”. İslami İlimler Araştırma Vakfı, http://isamveri.org/pdfdrg/D025224/1993/1993_USTUNIS.pdf, (erişim tarihi: 10.12.2016) <http://www.study-islam.org/turkce/carmih-ve-hilal/1-ek-musulman-mezhepleri-ve-akimlari> (erişim tarihi: 21/11/2016).